

Тематски зборник научних радова од међународног значаја

**УБИСТВО И САМОУБИСТВО У НАУЧНОМ
И УМЕТНИЧКОМ СТВАРАЛАШТВУ**

УБИСТВО И САМОУБИСТВО У НАУЧНОМ И УМЕТНИЧКОМ СТВАРАЛАШТВУ
(Тематски зборник научних радова)

Издавач

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић
имејл: institut.skr@gmail.com

За издавача

Проф. др Драган Танчић

Главни и одговорни уредник издавачке делатности

Проф. др Драган Танчић

Уредили и приредили

Др Ивана Женарју Рајовић, виши научни сарадник
Др Сена Михаиловић Милошевић, научни сарадник
Др Марина Мијатовић, научни сарадник
Др Петар Ристановић, научни сарадник

Научни савети и публикације

Проф. др Драган Танчић, редовни професор, Институт за српску културу
Приштина – Лепосавић

Др Јасмина Ахметагић, научни саветник, Институт за српску културу
Приштина – Лепосавић

Проф. др Миодраг Гордић, редовни професор, Факултет за пословне студије и право,
Универзитет УНИОН „Никола Тесла“

Проф. др Неђо Даниловић, редовни професор, Универзитет МБ

Проф. др Весна Балтезаревевић, редовни професор, Мегатренд универзитет
Др Драгана Јањић, научни саветник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

Др Марија Јефтимијевић Михајловић, виши научни сарадник,
Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

Др Марина Мијатовић, научни сарадник, Институт за српску културу
Приштина – Лепосавић

Лектура и коректура

Др Јелена Војиновић Костић, ванредни професор

Компјутерска обрада

Миодраг Панић

Штампа

ГИД „Рi-press“, Пирот

Корица: Надгробни споменици у порти манастира Сочанице (И. Женарју Рајовић)

Тираж 150

ISBN 987-86-89025-53-8

Тематски зборник научних радова
од међународног значаја

**УБИСТВО И САМОУБИСТВО
У НАУЧНОМ И УМЕТНИЧКОМ
СТВАРАЛАШТВУ**

Лепосавић, 2024

Рецензенти и њихове афилијације

Проф. др Волфганг Рорбарх, академик, Универзитет у Бечу
Проф. др Татјана Сењушкина, Кримски федерални Универзитет Вернадски, Симферопол, Руска Федерација
Проф. др Наталија Николаевна Муравјова, Јужни федерални универзитет, Руска Федерација
Проф. др Томас Каналик, Фрајбург
Др Јекатерина Јентина, доктор политичких наука, Национални истраживачки универзитет „Виша школа економије“, Москва, Русија и професор Факултета светске економије и међународних односа; Центар за медитеранске студије
Др Тодор Галунов, ВТУ „Св. Кирил и Методиј“, Исторически факултет, ВТУ Велико Трново
Проф. др Недељко Станковић, Европски универзитет Брчко дистрикт; Европски универзитет „Калос“, Беч
Проф. др Полона Шпрајц, Факултет за организационе науке, Крањ, Универзитет у Марибору, Словенија
Проф. др Дејан Михаиловић, Технички универзитет Монтереи, Мексико
Проф. др Бошко Сувајцић, Филолошки факултет у Београду, Универзитет у Београду
Проф. др Снежана Милосављевић Милић, Филозофски факултет у Нишу, Универзитет у Нишу
Проф. др Марко Атлагић, Филозофски факултет у Косовској Митровици, Универзитет у Приштини
Проф. др Тиодор Росић, Педагошки факултет у Јагодини, Универзитет у Крагујевцу
Проф. др Сунчица Денић Михаиловић, Учитељски факултет у Врању, Универзитет у Нишу
Проф. др Миодраг Гордић, Факултет за пословне студије и право, Београд
Др Ђорђина Трубарац Матић, виши научни сарадник, Етнографски институт САНУ
Проф. др Невенка Нићин, Европски универзитет „Калос“, Тузла
Проф. др Изет Банда, Европски универзитет „Калос“, Тузла
Проф. др Небојша Лазић, Филозофски факултет у Косовској Митровици, Универзитет у Приштини
Проф. др Марија Коцић, Филозофски факултет, Универзитет у Београду
Др Немања Мрђић, виши научни сарадник, Археолошки институт Београд
Др Бобана Миловановић, виши научни сарадник, Археолошки институт Београд
Др Слободан Селенић, виши научни сарадник, Институт за новију историју Србије
Др Хаџи Владан Станковић, научни сарадник, Институт за политичке студије
Др Драгомир Бончић, виши научни сарадник, Институт за савремену историју Београд
Др Милути Живковић, виши научни сарадник, Институт за савремену историју Београд
Проф. др Драгана Сарајић, Факултет уметности у Звечану, Универзитет у Приштини
Проф. др Биљана Павловић, Учитељски факултет у Призрену, Лепосавић, Универзитет у Приштини
Проф. др Петар Рајчевић, Учитељски факултет у Призрену, Лепосавић, Универзитет у Приштини
Др Милан Гулић, виши научни сарадник, Институт за савремену историју, Београд
Др Јасмина Ахметагић, научни саветник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић
Др Драгана Јањић, научни саветник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић
Др Драган Танчић, виши научни сарадник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић
Др Весна Зарковић, виши научни сарадник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић
Др Марија Јефтимијевић Михајловић, виши научни сарадник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић
Др Иван Беџић, виши научни сарадник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић
Др Борис Стојковски, доцент, Филозофски факултет у Новом Саду, Универзитет у Новом Саду
Др Далибор Велојић, виши научни сарадник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић
Др Александар Павловић, виши научни сарадник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић
Др Мирјана Бечејски, виши научни сарадник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић
Др Гордан Бојковић, виши научни сарадник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић
Др Ена Мирковић, научни сарадник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

Штампање овог зборника суфинансирало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством науке, технолошког развоја и иновација РС број: 451-03-66/2024-03 од 26.01.2024. године.

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	11–16
-----------------	-------

ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ

Јасмина М. Ахметагић, <i>Самоубиство: Случај Рјејнин</i> (Милош Црњански: Роман о Лондону)	19
Мирјана М. Бечејски, „Прича је основни принцип ума.“ <i>Наративна епистола у збирци документарних прича</i> Зашто сам убила Љиљане Бинићанин	39
Јелена М. Војиновић-Костић, <i>Језичке карактеристике</i> <i>ојрошћаних писама самоубица</i>	55
Сена М. Михаиловић Милошевић, Ана М. Мумовић, <i>Од вишешкој</i> <i>одобравања до балијске размјљивосии: Време у коме</i> <i>„йушка само суди“ у йријовейкама Гријорија Божовића</i>	67
Ана М. Андрејевић, <i>Самоубиство у енглеској ренесансној култури</i>	87

ПОЛИТИКОЛОГИЈА, ПРАВО, СОЦИОЛОГИЈА И КУЛТУРОЛОГИЈА

Драган Љ. Танчић, Волфганг Рорбах, Снежана М. Простаченко, <i>Самоубиство и право на животи</i>	107
Јана Комар Владимирова, <i>Траједија йраћанској райи у Донбасу</i> <i>у сјоменицима</i>	123
Јуриј В. Шахин, <i>Масовна убиства йраћана Одесе:</i> <i>Реакција међународних организација</i>	139
Тодор Галунов, <i>Правосудна реформа БЗНС-а</i> <i>и йолийичких йартија (1920)</i>	147
Когут Виктор Григорјевич, Нуришев Генадиј Николајевич, <i>Поводом йийања „албанизације“ Балкана</i>	155
Баранецки Андреј Наумович, <i>Унишћавање народа СССР-а</i> <i>и йроблем арјументације њејове самоидентификације</i>	161

Марина Д. Мијатовић, <i>Самоубиство као последица насиља у њаринерском односу</i>	179
Бојан Н. Шево, Полона Шпрајц, Наталија Киренко, <i>Самоубилачки тероризам и жртве самоубилачкој тероризма</i>	191
Срђан Ж. Словић, <i>Тероризам као појединачни или колективни акт насиља</i>	203
Ратомир Д. Антоновић, <i>Етички аспекти хомицида</i>	215
Ненад М. Антонијевић, <i>Пресуда Окружној суда у Београду против Вилијама Клиниона и осталих, од 21. септембра 2000. године, као историјски извор за убиства грађана СР Југославије у НАТО агресији 1999. године</i>	231

ИСТОРИЈА, АРХЕОЛОГИЈА, ЕТНОЛОГИЈА

Марко П. Атлагић, Александар Л. Мартиновић, Филип М. Обрадовић, <i>Масакар у Сребреници 1995. године је највећи тријумф пројатанде</i>	253
Анчев Стефан Иванов, <i>Самоубиство корисника неолибералној модела управљања свейом</i>	267
Весна С. Зарковић, <i>Дипломатски представници Русије међу српским народом почетком XX века – жртве балканске политике</i>	281
Милутин Д. Живковић, Ивана С. Женарју Рајовић, <i>Облици терору као прашеће појаве етничкој и верској насиља на Косову и Метохији и Старој Рашки (1878–1945)</i>	303
Божица Ж. Славковић Мирић, <i>Утицај (само)убиства албанској министра привреде Нако Стуруа на југословенско-албанске односе (1945–1948)</i>	317
Далибор З. Велојић, <i>Смртност војника на територији косовске дивизијске области 1919–1934</i>	335
Ена С. Мирковић, <i>Ликвидација „народних непријатеља“ и „сарадника окупатора“ у Београду после Другој светској рата</i>	349
Урош С. Шешум, <i>Убиство четничкој војводе Глиора Соколовића 1910. и српска јавност</i>	373
Ратомир З. Миликић, <i>Жртве у државним ударима у модерној српској историји до 1941. године</i>	385

Петар Р. Ристановић, <i>Убиство Данила Милинчића 1982. године и ошварање косовској ишћања у српској јавности</i>	403
Немања Ж. Девић, <i>Самоубиства у траћанском райу у Србији 1941–1945. године</i>	421
Миомир Б. Гаталовић, <i>Повод, насилност и последице иреденџистичких демонстрација Албанаца на Косову и Метохији 1968</i>	441
Јован Д. Симијановић, Мирјана М. Симић, <i>Покушај самоубиства на седници Среској комитети Савеза комуниста Србије у Краљеву 1954. године (Сукоби у Среском комитету среза Жичкој Комунистичке партије Србије 1948–1955.)</i>	457
Горан М. Јанићијевић, <i>Убиство и самоубиство између етике и естетике на одабраним примерима из историје уметности</i>	473

Божица Ж. СЛАВКОВИЋ МИРИЋ*

Институт за новију историју Србије, Београд

УТИЦАЈ (САМО)УБИСТВА АЛБАНСКОГ МИНИСТРА ПРИВРЕДЕ НАКО СПИРУА НА ЈУГОСЛОВЕНСКО-АЛБАНСКЕ ОДНОСЕ (1945–1948)**

Айсиџракиј: На основу архивске грађе и стручне литературе, рад анализира утицај самоубиства, или како су поједини сматрали, убиства Нако Спируа на југословенско-албанску сарадњу. Албански министар привреде Нако Спиру био је део владе Енвера Хоџе, изабране након завршетка Другог светског рата. Југославија и Албанија успоставиле су дипломатске, политичке и привредне односе, а економски сектор био је важан део њихове сарадње. Нако Спиру учествовао је у свим битним преговорима и потписивањима уговора. Ипак, југословенска страна сматрала је да је Нако Спиру просовјетски оријентисан, што су потврдили након његовог учешћа у званичној посети Москви средином 1947. Због колебљивог понашања Енвера Хоџе, који се налазио између Југославије и СССР-а, Нако Спиру је у новембру 1947. извршио самоубиство, што је објашњено његовим „антијугословенским“ држањем. Међутим, након објављивања Резолуције Информбироа у јуну 1948, коју је Албанија прихватила, Нако Спиру је рехабилитован, а Албанија се дефинитивно окренула Совјетском Савезу.

Кључне речи: Албанија, Економски односи, Југославија, Нако Спиру, Период после Другог светског рата, Совјетски Савез.

У току Другог светског рата успостављени су односи Комунистичке партије Југославије и Комунистичке партије Албаније, који су након завршетка рата добили нову димензију (Dedijer 1949: 17; Đaković 1984: 86–87).¹

* Виши научни сарадник, ORCID 0000-0002-3748-3507, bozica.slavkovic@gmail.com

** Чланак је настао као резултат рада у Институту за новију историју Србије који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација РС, на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада Института за новију историју Србије у 2024. години бр. 451-03-66/2024-03/200016 од 5. 2. 2024.

1 Опис заједништва у рату Југословена и Албанаца налазимо у дневнику Душана Мугоше (Мугоша 1975), који је маја 1944. по директиви ЦК КПЈ прешао на рад у Главни штаб на Косово и Метохију, где је остао и после Другог светског рата на партијском раду.

Стварано је расположење братства, пријатељства и сарадње. Албанију и Југославију 1945. повезивало је то што су обе морале да прођу кроз тежак процес обнове земље. Југословенска држава, иако се није брзо опоравила, отпочела је са пружањем помоћи Албанији.² То је била помоћ на идеолошком, политичком, економском, здравственом, војном и културном плану (Petranović 1994: 113).

Албанија је од 1945. покушавала да пронађе своју спољнополитичку позицију, лавирајући између Југославије и Совјетског Савеза са једне стране и запада са друге, као и да уреди унутрашњу ситуацију у земљи. Југославија је била прва држава која је признала албанску државу 28. априла 1945 (ur. Petranović, Zečević 1988: 791), а 10. новембра исте године, то је учинио и Совјетски Савез (Бартл 2001: 233). За првог југословенског посланика постављен је Велимир Стојнић, а југословенска Војна мисија преименована у Посланство ДФЈ (Коматина 1995: 42; ur. Petranović 1995: 469–470).³ У децембру су били организовани избори за Уставотворну скупштину, на којима је победио Народни фронт на челу са Енвер Хоџом (ur. Skendi 1958: 23; Бартл 2001: 234). Одржане изборе, ипак, Запад није сматрао слободним и због тога није признао нову албанску владу (Zlatar 1986: 106). Албанија се у наредним годинама тешње повезала са Југославијом као суседом, а и са Совјетским Савезом.⁴

Прво заседање албанске Народне скупштине било је 10. јануара 1946, а већ следећег дана проглашена је Народна Република Албанија, по угледу на Југославију, на чему је Јосип Броз Тито честитао Енвер Хоџи. Албански лидер је том приликом изјавио да се нада „да ће то допринети утврђењу срдачних и пријатељских односа између наше две земље“.⁵ Коначно, на Петом пленуму ЦК КПА, фебруара 1946, одлучено је да се Албанија окрене сарадњи са Југославијом и да се ослободи „опортунистичке линије“ (Zlatar 1986: 109–110; Prifti 1978: 54). Један од албанских комуниста који је подржавао југословенско-албанску сарадњу био је Нако Спиру⁶ (Naimark 2019: 60).

2 О стању у југословенској држави после Другог светског рата, погледати више: Živković, 1996: 51; Kidrič 1960: 195; *Jugoslavija* 1975: 27–28.

3 У првој фази успостављања привредних односа Југославије и Албаније мислило се и да би требало отворити југословенске конзулате у Скадру, Валони и Ђирокастру али се од те идеје одустало (Храбак 1990: 260).

4 Архив Југославије (АЈ), фонд 112, Новинска агенција „Танјуг“, фасцикла 788, архивска јединица 789, 27. октобар 1945.

5 АЈ, 112-791-792, 13. јануар 1946.

6 Атанас Спиру (Нако Спиру) (Драч, 4. јануар 1918 – Тирана, 20. новембар 1947). Члан Корчанске комунистичке групе, комунистички активиста и министар. Школовао се у родном граду 1926–1929, а средњу школу похађао је на Италијанском институту „Браће светог Јована Крститеља“ на Крфу од 1929 до 1937. Тамо је ступио у контакт са комунистичким идејама и материјалима. После повратка у родни град, постао је члан антифашистичког народноослободилачког покрета. Постављен је за организационог секретара 23. новембра 1941, а затим за председника Централног комитета комунистичке омладине 5. маја 1942. Учествовао је на састанку у Пези као делегат комунистичке омладине. Крајем 1942. Осуђен је на три године стажирања у Италији, али је пуштен

Он је то нарочито наглашавао у својим говорима. У свом говору у јануару 1946. подвукао је „наша љубав је нарочито велика према народима ДФЈ. Ми смо се борили заједно са њима и не верујемо да има других народно ослободилачких борби које су тако сличне, као што су оне наших народа. Не може се мислити на херојску борбу нашег народа, за његову независност и за његова залагања сада ако се истовремено не помисли на велику помоћ моралну и материјалну коју нам је дала и коју нам пружа Југославија Маршала Тита“.⁷ Такође, у фебруару 1946. Нако Спиру је истакао „или ћемо следити пример Југославије и искористити до максимума искуство КПЈ и ићи напред или то неће бити случај, па ћемо тапкати у месту и назадовати“.⁸

Албански Устав донет је 14. марта 1946. Овај Устав угледао се на југословенски, који се ослањао на совјетски из 1936.⁹ Оснивачка скупштина постала је парламент, а нова албанска влада формирана је 23. марта 1946. На челу је био Енвер Хоџа, уједно и министар иностраних послова и одбране, а Кочи Дзодзе био је заменик председника владе, министар унутрашњих послова и председник Државне комисије за планирање (Бартл 2001: 237–238). За министра привреде и председника Планске комисије постављен је Нако Спиру, а остали чланови владе били су: министри без портфеља пуковник Хаџи Љеши и Тук Јакова, министар правде Монол Коноли, министар јавних радова инж. Спиру Колеко, министар пољопривреде и шума Гако Ташко, министар финансија Рамадан Читаку, министар просвете Сејфула Малешева и министар народног здравља Медар Штила.¹⁰

У циљу учвршћивања сарадње Југославије и Албаније, југословенско руководство позвало је Енвера Хоџу у званичну посету Југославији (ur. Ilić, Ćirković 1978: 107)¹¹, која је требало да траје од 26. јуна до 2. јула 1946.¹² Министар привреде Нако Спиру био у албанској делегацији, коју су чинили још и потпредседник президијума Народне скупштине генерал мајор Мислим Пеца, генерал мајор Бедри Спахиу, министар правде Манољ Кономи, помоћник министра унутрашњих послова Несте Керенци, начелник политичког одсека генералштаба пуковник Мануш Муфтиу, помоћник министра спољних послова потпуковник Васиљ Кономи, началник морнарице Фарид Хадо, шеф војног кабинета и потпреседник владе Садик Бектеши, посланик у Београду Хисни Капо, и други (Zlatar 1986: 112). Уз њих је био

уз кауцију. Учествовао је на скупу у Лабиноту 1943. У јануару –априлу 1944. био је у Тирани. Био је члан Политичког бироа Централног комитета Комунистичке партије. Члан Генералштаба војске и делегата постао је 1944. Секретар Секретаријата фронта постао је 1945, а 1945–1947 био је члан Извршног одбора (Sallata 2016; Hoxha 2013: 110; Dervishi 2012: 222–223; Griffith 1963: 13).

7 AJ, Фонд 507/9, Комисија за међународне везе ЦК СКЈ, 1/1-37, *Башкими*, 21. јануар 1946, 1.

8 AJ, 507/9, 1/1-43, Говор Нако Спируа, 7. фебруар 1946, 1.

9 AJ, 112-791-792, 27. фебруар 1946.

10 AJ, 112-792-793, 24. март 1946.

11 Јосип Броз Тито је посетио 1946 и 1947. земље са којима је Југославија склопила уговоре, једино није био у Албанији (Селинић 2014: 400).

12 AJ, 507/9, к.1, 1/1-71, Посета албанског лидера Енвера Хоџе Југославији, 19. јун 1946.

и југословенски посланик Јосип Ђерђа који је у разговорима између Јосипа Броза Тита и Енвера Хоџе требало да буде преводилац. За време трајања посете албанског руководства Београду, 1. јула 1946. потписани су споразуми о привредној сарадњи, плаћањима и кредитима (Коматина 1995: 48). Са албанске стране потписник Уговора о узајмној помоћи и пријатељству, као и Уговора о усклађивању привредних планова, о царинској унији и изједначењу валута између ове две земље¹³ био је Нако Спиру.¹⁴ Министар привреде је поводом ратификације уговора одржао говор у коме је између осталог истакао: „Наши народи су схватили да су њихови интереси заједнички... можемо рећи да је ово гаранција нашег привредног развоја који употпуњује залогу наше слободе и независности... захваљујући подршци Југославије наша привреда и индустрија развијаће се у интересу народа. Овај споразум ће омогућити нашем народу основу која ће му омогућити да повећа производњу на свим секторима као и свој радни допринос.

13 АЈ, Фонд 50, Председништво Владе ФНРЈ, фасцикла 48, архивска јединица 105, Уговор о усклађивању привредних планова, о царинској унији и изједначењу валута, 12. новембар 1946. Југославија и Албанија потписале су 27 споразума: Протокол о успостављању пограничног промета (20.02.1946), Уговор о економској сарадњи између НРА и ФНРЈ (01.07.1946), Споразум о трговинским разменама и плаћањима између ФНРЈ и НРА (01.07.1946), Споразум о кредиту који Влада ФНРЈ одобрава Влади НРА (01.07.1946), Протокол о давању кредита у доларима (03.10.1946), Протокол о ступању на снагу уговора албанско-југословенског друштва за увоз и извоз (03.10.1946), Протокол о уступању доларских потраживања Државне банке Албаније Народној банци ФНРЈ (03.10.1946), Уговор о усклађивању економских планова о царинској унији и изједначењу валуте између Владе НРА и Владе ФНРЈ (27.11.1946), протокол који сачињава саставни део Уговора о координацији привредних планова о царинској унији и паритету између Владе ФНРЈ и НРА (27.11.1946), Уговор о образовању Албанско-југословенског друштва за изградњу и експлоатацију железница (28.11.1946), Протокол о изградњи железничких пруга (28.11.1946), Уговор о образовању Албанско-југословенског друштва за истраживање и експлоатацију нафте склопљен између Владе НРА и Владе ФНРЈ (28.11.1946), Протокол о изградњи рафинерије нафте у Кучови (28.11.1946), Протокол о изградњи хидроцентрале у Кучови (28.11.1946), Уговор о оснивању Албанско-југословенског друштва за истраживање и експлоатацију руда склопљен између Владе НРА и Владе ФНРЈ (28.11.1946), Уговор о оснивању албанско-југословенског друштва за електрификацију склопљен између Владе НРА и Владе ФНРЈ (28.11.1946), Протокол о изградњи електричне централе у Тирани (28.11.1946), Уговор о оснивању Албанско-југословенског друштва за увоз и извоз склопљен између Владе НРА и Владе ФНРЈ (28.11.1946), Уговор о оснивању Албанско-југословенске банке (28.11.1946), Протокол о уплаћивању основних капитала (28.11.1946), Протокол о персоналу (28.11.1946), Споразум закључен између владе НРА и Владе ФНРЈ који се односи на уплату капитала албанско-југословенских акционарских друштава (12.06.1947), Протокол о оснивању албанско-југословенске координационе комисије (12.06.1947), Протокол о оснивању Албанско-југословенског арбитражног савета (12.06.1947), Уговор о трговинској размени између НРА и ФНРЈ (22.06.1947), Протокол о ценама робе у извршењу одредаба чл.3 Уговора о трговинској размени и уређењу плаћања од 1. јула 1946 (22.06.1947), Споразум о укидању виза (20.09.1947) (*Bela knjiga* 1961: 133–135).

14 АЈ, 50-48-105, Уговор између влада ФНРЈ и НРА о усклађивању привредних планова, царинској унији и изједначењу валута, 27. новембар 1946. На основу укидања царинске границе, гранични простор сматран је више пријатељском споном него границом коју би требало обезбеђивати (Dimitrijević 2007: 101).

Овај споразум ће омогућити нашим сељацима да производе што више и што боље, а производи ће припасти нама самима. Споразум ће омогућити нашем народу да подигне свој животни стандард и даће нашој земљи могућност да повећа своје приходе“.¹⁵

Од почетка 1947. наставило се са плановима за даљу модернизацију албанске привреде уз југословенску помоћ. У јануару Народна скупштина Албаније ратификовала је економску конвенцију закључену између Југославије и Албаније. Нако Спиру је том приликом одржао говор у коме је истицао југословенску помоћ и њен значај у обнови Албаније. Похвалама су се придружили и Хасан Пуло, народни посланик Валоне, Тук Јакова, народни посланик Скадра, Абдил Келези, народни посланик Тиране, Пулумб Дишница, народни посланик Корче и Ђирако Харито, народни посланик Ђирокастре.¹⁶ Такође, Нако Спиро, као председник Државног привредног савета, на конференцији руководиоца Министарства индустрије и трговине и представника месних народних власти, најавио је предстојећу реорганизацију пољопривреде уз „гајење индустријских биљака које су имале бити засејане на површини од неколико хиљада хектара. Држава је требало са своје стране путем уговора да обезбеди произвођачима индустријских биљака продају њихових производа и да им учини многе олакшице, као на пример снабдевање семеном на кредит“. Нако Спиру је подвукао да ово „представља корак напред на путу привредне обнове земље, што се има захвалити пријатељским односима са Југославијом“.¹⁷

Међутим, и поред истицања југословенске помоћи у званичним иступањима, код албанског руководства били су видљиви неповерење и резервисаност. Нарочито је наглашавана југословенска нереализација плана у потпуности, а занемаривали су се неправилности и недостаци који су доводили до неизвршавања трговинског споразума (Перовић 1951: 77–79). Албански руководиоци страховали су од аспирација Југославије да Албанију прикључи својој федерацији (Borozan 1996: 287; Svetković 1996: 51). Енвер Хоџа је исказивао жељу за непосредном сарадњом са СССР-ом, иако га је Јосиф Висарионович Стаљин упућивао на сарадњу са Југославијом. Ипак, совјетско руководство је истовремено преко свог представника у Тирани пратило ситуацију и развој односа Албаније са Југославијом (Коматина 1995: 58).

Крајем марта и почетком априла 1947. југословенски представник у Албанији Саво Златић разговарао је опширно о свим економским проблемима Албаније на три састанка са Енвером Хоџом, Кочи Дзодзеом и Нако Спируом (Рапо 1968: 74). Они су се сложили да су главни проблеми

15 AJ, 112-802-803, 28. децембар 1946.

16 Дипломатски архив Министарства спољних послова (ДАМСП), Политичка архива (ПА), фасцикла 1, 1947, досије бр. 1, сигн. 4317, Посланство ФНРЈ Министарству иностраних послова ФНРЈ, Експозе Нако Спируа приликом ратификације Економске конвенције, 1. јануар 1947.

17 AJ, 112-805-806, 13. фебруар 1947.

– прелазак на нови систем цена, као и увођење јединствених цена. Сматрали су да то не би требало урадити уз механичко преношење југословенских цена већ према приликама Албаније, што би ишло паралелно са заменом новца. Затим, закључили су да је требало правилно поставити систем плата и надница, као и посветити највећу пажњу трговини и одредити потребе материјала и радне снаге за план за 1947. Саво Златић је том приликом изнео мишљање да постоји опортунистичка линија која се противила сарадњи са Југославијом и која је сматрала да Југославија не може да реши крупне проблеме Албаније. Енвер Хоџа и Кочи Дзодзе су се сложили са тим што је Сава Златић истакао, док је Наку Спиру истакао низ недостатака са југословенске стране и окарактерисао их као главни проблем од којег зависи правилан развој албанске привреде. На крају разговора, албански руководиоци предали су Сави Златићу примедбе у којима се истицала слабост Југославије и немогућност да стварно помогне Албанији, на основу чега је југословенски представник стекао утисак да „желе од Југославије што више утерати а с друге стране настојати да се очува економска самосталност и да траже могућност на другим странама“. Такође, Саво Златић је сматрао да је Албанија прикривала помоћ коју јој је Југославија дала, па је наводио: „стално истицање наших недостатака од стране Нака значи прикривање оне огромне помоћи коју је Југославија дала Албанији. То користе они елементи који желе да компромитују сарадњу са Југославијом“. Саво Златић је сматрао да је Енвер Хоџа слушао Наку Спируа у решавању економских проблема, па је зато добијао погрешну слику о југословенској помоћи. Југословенски делегат је покушавао да буде реалан и да истакне најкрупније недостатке са југословенске стране, наводећи да у мешовитим друштвима¹⁸ није било послато довољно стручног југословенског кадра и да су испоруке Албанији, пре свега за подизање фабрика, за прву половину године касниле су за 50%. Златић је истицао труд који је Југославија уложила да би поправила заостатке у испуњавању плана и закључио да је извршавање обавеза постајало све уредније и тачније.¹⁹

У све затегнутијој атмосфери у односима Југославије и Албаније, Енвер Хоџа је са Наком Спируом припремао посету СССР-у (Комати-на 1995: 58). Пре званичне посете албанске делегације, Нако Спиру је

18 У оквиру Уговора о пријатељству и узајамној сарадњи, постигнут је договор о формирању мешовитих југословенско-албанских предузећа (аналогно совјетско-југословенским искуствима) на паритетној основи која би се бринула о међусобној размени робе, експлоатацији албанског рудног богатства и транспортних потенцијала. То су била друштва: Друштво за грађњу и експлоатацију железница, Друштво за екстракцију и производњу нафте, Друштво за истраживање рудника, за експлоатацију и обраду руде, Друштво за електрификацију, Друштво за поморску ловидбу, Трговачко друштво за увоз и извоз, Албанско-југословенска банка (ДАМСП, ПА, фасцикла 2, 1946, досије бр. 6, сигн. 6656, Министарство народног здравља ФНРЈ Министратву иностраних послова, 3. децембар 1946).

19 АЈ, 507/9, 1/1-127-242, Извештај југословенског делегата Саве Златића о Албанији, 1. јул 1947.

присуствовао прослави Првог маја у Москви иако је у албанској влади био задужен за привреду а не за културу. Остао је у Москви три недеље и то у време израде годишњег и петогодишњег привредног плана Албаније. Он је тада разговарао о посети Москви Енвера Хоџе и о могућностима совјетске помоћи Албанији. Наку Спиру није ништа хтео да каже о овом разговору југословенском амбасадору у Москви, Влади Поповићу, већ је потенцирао да је то била културна делегација. Међутим, Поповић је сазнао да је албанског министра примио Анастас Иванович Микојан, совјетски министар за спољну трговину, и да су разговарали о економској сарадњи између две земље. Стога је „делегација после разговора са Микојаном била задовољна због тога што је повољно решила питање плаћања пшенице коју је Албанија добила после ослобођења од СССР-а као и због повољног решења неких других питања“.²⁰ Енвер Хоџа је разговарао о овој посети са Савом Златићем и изнео је мишљење да није смео да испитује у толикој мери Нако Спируа, а напоменуо је и да је мислио да Југославија не би имала ништа против ако би СССР дао Албанији неку помоћ, нпр. у тракторима (Коматина 1995: 60). Просовјетско расположење било је присутно и у раду југословенско-албанских мешовитих друштава, што се испољавало и у ставу Нако Спируа према руководећим органима ових друштава, јер се он „састајао само са совјетским саветницима“.²¹

С обзиром на то да се Албанија у великој мери окретала Совјетском Савезу, југословенски представник у Албанији, Саво Златић, покушавао је да разговорима са представницима албанске владе реши постојеће економске проблеме. Он је 17. и 18. јуна 1947. разговарао са Нако Спируом и изнео му да „на економском сектору постоје две линије“, односно једна службена коју је поставио ЦК и једна која се спроводи на економском сектору у пракси, на шта је он одговорио да ће „изнети то мишљење друговима у ЦК да би о томе заједнички разговарали“. У тим разговорима напоменуо је да би требало да се предвиђене економске промене спроведу у живот од 1. јула 1947. Након разговора, Саво Златић наводи да је чекао 10 дана, до 28. јуна 1947, да му Нако Спиро саопшти „када ће моћи да разговарају са Енвер Хоџом односно са друговима из ЦК“. Због тога је Саво Златић отишао Кочи Дзодзеу који је истакао да о неким стварима није био обавештен или је био само уопштено, што је значило да је Нако Спиру решавао економска питања са Енвером Хоџом, који „не улази дубље у економске проблеме и кад му се стално износе само наши недостаци, јасно је да добива погрешну слику о нашој помоћи и непосредним задацима“.²² Такво мишљење потврђивао је и Милован Ђилас у својим мемоарима. Забележио да је Нако Спиро сматрао „наводећи цифре, али без мржње и огорчења,

20 АЈ, 507/9, 1/1-139, Извештај југословенског делегата у Москви Владе Поповића, мај 1947.

21 ДАМСП, ПА, 1946, досије бр. 22, сигн. 25403, Рад мешовитих друштава у светлости међусобних политичких односа у периоду до краја новембра 1947.

22 АЈ, 507/9, 1/1-127-242, Централном комитету КПЈ, 1. јул 1947.

да економски односи, какви су до тада пројектовани, нису за Албанију ни добри ни праведни..." (Ѓилас 2009: 124).

Посебан разлог за неостваривање сарадње у потпуности и неизвршавање уговора било је неслагање Албанаца и југословенских стручњака, нарочито у Координационој комисији, што је истицао заменик председника Координационе комисије²³ Марко Перовић у свом извештају Председништву Владе ФНРЈ (Перовић 1951: 36–37). Он је наводио одуговлачење Нако Спируа у решавању појединих питања која би унапредила југословенско-албанску сарадњу. На првом њиховом састанку истакнуто је као најважније питање доношења цена не само индустријским већ и пољопривредним производима, залихама и увезеној роби из Југославије. Код одређивања цена увезеној роби из Југославије узете су као база југословенске цене и увећане су за 3% на име домаћег транспорта тј. транспорта Албанији и предвиђеном маржом за Албанско-југословенско извозно и увозно друштво.²⁴ Нацрт цена био је израђен почетком године, дат је на увид Наку Спиру, али је Марко Перовић истицао да га је он „задржао месец и по дана иако је чланак намењен за *Башкими*“. Дефинитивну одлуку о доношењу нових цена и замене новца требало је да донесе југословенски Привредни савет. Југословенски стручњаци радили су заједно са албанским и израдили су предлоге са којима се Нако Спиру сложио. Међутим, 9. јуна сазнали су је Нако Спиру однео у Београд потпуно израђен предлог о коме није било говора са југословенским стручњацима.²⁵ Даље, Албанци су, према наводима Марка Перовића, одуговлачили са својим примедбама на упутство о ценама, као и са применом предложеног курса за кадрове који су радили на сектору цена, а неке цене донете су без знања Координационе комисије. Такође, као проблем наводило се расформирање албанског уреда за цене, а Марко Перовић је сматрао да је то урађено „само зато да се не би нешто урадило док је председник Нако Спиро био у Москви“. Нако Спиро је замерао да су цене нереалне и да су донете без прегледа свих предузећа. Инсистирало се и на увођењу једнообразног књиговодства у индустрији и трговини, али је Нако Спиро, према навођењима Марка Перовића, истицао да је то било немогуће због „нестизања материјала као картона, формулара и другог из Југославије“.²⁶

Према наводима Владимира Дедијера, Нако Спиру је радио на томе да се покаже како сарадња са Југославијом доводи до опадања животног

23 Координациона комисија била је формирана 30. јуна 1947. Председник је био Сергеј Крајгер, председник Планске комисије НР Словеније. Влада НР Албаније одредила је за чланове Кича Нђела, првог потпредседника Планске комисије НР Албаније и Кочу Теодоси, друго потпредседника албанске Планске комисије. Задаци комисије били су праћење извршења свих економских планова склопљених између Југославије и Албаније, проучавање економских проблема, предлагање мера обема владама у циљу решавања проблема, као и преношење југословенских искустава албанској влади.

24 АЈ, 50-49-107, Члан Координационе комисије Марко Перовић, 11. јул 1947.

25 АЈ, 507/9, 1/1-140, Извештај члана Комисије Марка Перовића, 10. јун 1947.

26 АЈ, 50-48-178, Председништву Владе ФНРЈ, Заменик председника Координационе комисије Перовић Марко, 20. новембар 1947.

стандарда албанског народа.²⁷ То је покушао Уредбом о откупу житарица када је предвидео да се албанском произвођачу 1947. приликом откупа оставља мања количина жита него што је то било 1946. иако је 1946. била сушна година у односу на 1947. Међутим, југословенско руководство је указало албанској влади на ову уредбу, па је донета друга, коју није потписао Нако Спиру (*Dedijer 1949: 190*). Такође, у свом говору у јулу 1947, пренетом у *Башкимију*, Нако Спиру је прећутао улогу Југославије у помагању Албаније житом.²⁸ Он је истакао да су предвиђања у погледу жита боља, „за целу годину 250 кг пшенице, ражи и кукуруза по члану, остављајући на страну јечам и озиму пшеницу“.²⁹

Југословенско-албански односи запали су у кризу након албанске посете Москви 14–26. јула 1947, без југословенског консултовања.³⁰ Перо Златар наводи да су „Албанци чекали три дана у Москви док их Јосиф Висарионович Стаљин није позвао на састанак“ (*Zlatar 1986: 123*). Енвер Хоџа је романтијерски у својим успоменама говорио о овом сусрету. Он наводи да га је Стаљин питао да ли су незадовољни сарадњом са Југославијом, што је он опширно образложио, док „Нако Спиру није причао током овог разговора“ (*Нохћа 1979: 55–90*). Приликом ове посете, албански и совјетски лидери разговарали су о привредним и културним односима између две земље, а СССР је одобрио Албанији мали кредит и обећао да ће дати једну фабрику за производњу пољопривредних машина (*ур. Pollo, Puto 1974: 308*).

27 Требало би навести да је на основу података из извора, с обзиром на југословенску помоћ и обнову привреде у Албанији, порастао је стандард живота албанског становништва. Стандард живота породице од 4 члана у Албанији, снабдевене националним артиклима са допуном артикала купљеним на слободном тржишту за један месец (фебруар 1947), био је 3.542, 23 динара месечно (АЈ, 50-48-105, Стандард живота породице од 4 члана у Албанији, снабдевене рационалним артиклима са допуном артикала купљеним на слободном тржишту за 1 месец (фебруар 1947)), што је показивало да је стандард порастао у односу на новембар 1946. када је био 2.936,76 динара односно 380,28 франака (АЈ, 50-48-105, Стандард живота породице од 4 члана у Албанији снабдевене рационалним артиклима са допуном артикала купљеним на слободном тржишту за 1 месец (новембар 1946)). Ако упоредимо са стандардом живота једног радника у Југославији (3.200 калорија) за један месец (фебруар 1947), он је трошио 1.666,37 динара, односно 208,79 франака (АЈ, 50-48-105, Стандард живота једног радника у Југославији (калорије 3.200) за један месец (фебруар 1947)). Према поређењу које је изнео В. Дедијер, у Југославији радници прве категорије имали су 650 грама хлеба дневно, радници друге категорије 450, а треће категорије 350, док је општа категорија потрошача и деце имала 250 грама хлеба дневно. У Албанији су тешки радници имали 900 грама хлеба дневно, лаки радници 700 грама хлеба, а остали грађани 500 грама хлеба дневно (*Dedijer 1949: 189*).

28 Житопромет је увезао у Албанију до фебруара 1947, преко Ријеке, 2.956.612 кг кукуруза и 6.015.182 кг пшенице, а преко Битоља-Урошевца 1.029.144 кг кукуруза и 10.000.938 житарица. Биле су увезене све количине које су планиране за извоз у децембру 1946. Такође, у новембру 1947. у име албанске владе молила се влада ФНРЈ да помогне албанском народу пошиљком од 75.000 квинтала кукуруза јер је сетва била мања него што су очекивали и према томе појавио се дефицит (АЈ, Фонд 836, Канцеларија Маршала Југославије, 1-3-6/33, Извештаја о испорукама Албанији, 11. новембар 1947).

29 АЈ, 507/9, к.7, 1/ 2 -88, *Башкими*, 5. јул 1947.

30 АЈ, 112- 815-816, 14. јул 1947.

Албанско окретање совјетској држави и непоштовање споразума, сметало је југословенском врху. Из ових разлога, југословенски председник Јосип Броз Тито покушао је да сазна совјетске намере према Албанији. Позвао је совјетског амбасадора Анатолија Јосифовича Лаврентијева у посету, у којој је истакао да је после сусрета Стаљина и Енвера Хоџе албанска страна изражавала у великој мери неповерење према југословенској економској помоћи и да су се „поједини албански руководиоци погрешно понели према Југославији и да погрешно оцењују њену пријатељску политику“. Додао је да је Југославија „испољавала заинтересованост према Албанији полазећи од интереса албанског народа тежећи да очува независност албанског народа. Југославија је заинтересована за Албанију као најважнију географску и војно-стратешку тачку.“ Успут је нагласио колика је била југословенска помоћ Албанији. Тражио је мишљење Москве о антијугословенском понашању албанског руководства, али Лаврентијев није коментарисао Брозове речи (Животић 2011: 203). Амбасадор је навео да је југословенски председник био незадовољан позицијом Нако Спируа, јер је он спроводио „политику одвајања Албаније од Југославије“, такође сматрао је да Енвер Хоџа „може да подлегне различитим утицајима“, а најчвршћим и најдоследнијим руководиоцем Јосип Броз Тито је сматрао Кочи Дзодзеа. Југословенски председник је совјетском амбасадору навео да се не сме дозволити разлаз Албаније и Југославије и да би требало нагласити Албанцима да се помоћ Совјетског Савеза „не сме сматрати испољавањем жеље Совјетског Савеза за удаљавањем Албаније од Југославије, већ напротив- подршком зближавању двеју суседних земаља“ (ур. Димић и др. 2010: 208–209; Јовановић 1999: 115–126).

Кочи Дзодзе је сматрао да су погоршани односи са Југославијом пре свега одраз односа у албанском руководству и да је Нако Спиру лоше утицао на Енвера Хоџу. Саво Златић је у својим извештајима наводио да се Енвер Хоџа држао веома колебљиво, „час је бранио Нака, час је хтео да га уклони“. Поводом неуравнотежених односа у руководству, Енвер Хоџа је одржао састанак са Нако Спиром, Кочи Дзодзеом и Панди Кристо. На основу примедби које су му биле изложене, Нако Спиро је тражио прво 24 часа а затим пет дана да би се припремио (Коматина 1995: 63). У својим мемоарима, албански лидер наводи да су Кочи Дзодзе и Панди Кристо изнели пред Нака Спируа оптужбе да је био „антијугословен, антисовјет, антиалбанац“. Енвер Хоџа је истакао да су „ствари пошле јако далеко и да их је тешко пратити. Машта завереника Кочија Дзодзеа била је спремна да измисли било какву интригу и да такође исконструира још неку непостојећу аферу“ (Нодџа 1982: 403–406). Нако Спиру је 21. новембра, дан после овог разговора, починио самоубиство. Према неким изворима то је био несрећан случај који се догодио док је чистио свој револвер (Pearson 2006: 238; Elsie 2013: 422–423). Према трећој верзији, објављеној након раскида сарадње Југославије и Совјетског Савеза, убијен је од стране Енвер Хоџине тајне полиције (Нодос 1987: 8). Након овог догађаја, Енвер Хоџа је ставио војску

и полицију у стање приправности. Удовици Наку Спира Лири Белишовој било је забрањено да излази из куће. У новинама и на радију објављена је кратка вест о овом догађају. Перо Златар у својој књизи наводи да је Саво Златић прокоментарисао „И својом смрћу покушао је наудити Југославији“. То се пре свега односило на говоркања да су га убили комунисти (Zlatar 1986: 125). Карактеристичан је извештај Саве Златића Александру Ранковићу 21. новембра 1947: „Нако Спиру убио се играјући се са револвером. ЦК Албаније пита да ли то треба објавити као убиство или као несретан случај. О томе овиси организација спровода. Ја сам предложио да се објави као несретан случај. Они сматрају да би ипак пленум ЦК и неке чланове ЦК требало обавестити о ситуацији. Јавите у току ноћи ваше мишљење. Ако се слажете да се то третира као несрећан случај са одговарајућим спровоном, обавестите ме одмах телефоном на посланство. Албанци чекају да им у току ноћи саопштите ваше мишљење“. Саво Златић је нарочито питао да ли да погребу Нако Спируа присуствује Енвер Хоџа (Петрановић 1991: 390).

У југословенско посланство након самоубиства Нака Спируа дошао је Нико Опар, генерални секретар Владе, који је изнео своје мишљење о ситуацији у Албанији. Према његовом мишљењу, грешке КПА биле су следеће: „Конфузија и дезорјентација у партијској линији у погледу спољне политике. Сви кадрови, а нарочито они на водећим положајима су се због нејасног става руководства дезорјентисали, не знају јасно какав је став према СССР а какав према Југославији. То нарочито важи за кадрове у економији и културном животу. Последица те дезорјентације и неправилне линије јесте да у Партији нема свесности о нужности што тешњих веза са Југославијом по свим гранам привредног и културног живота. Кадрови нису свесни да је Југославија објективни услов за постојање нове Албаније. Та неправилност постоји већ од 1941. За време рата никад се није јасно поставило, да без борбе Југославије није могућа борба Албаније. Код оцењивања ситуације у Албанији у погледу односа према Југославији треба имати у виду да је за време читаве борбе успело реакцији са њезином жестоком шовинистичком кампањом против Словена да прилично отрује албанске масе. Партија је водила борбу против те пропаганде али премало одлучно тако да има данас још увек остатака чак и у партијским редовима. Партија још до данас није спровела идеолошке борбе против тих остатака шовинизма у властитим редовима. Национално питање, иако се теоретски постављало није се никад конкретизовало на домаће прилике и правилно тумачило. Зато данас ни у редовима партијаца ни у народу није јасна перспектива сарадње са Југославијом, тј. будућег уједињења. Не постоји идеолошка борба у погледу решавања економских, политичких и културних проблема. То је нарочито важно за Албанију, где је слаба радничка класа и млада Партија“ (Hrabak 1990: 105–106).

Совјетско посланство није прихватило Енвер Хоџино образложење да се Нако Спиру убио јер је био антисовјетски расположен. Перо Златар

у Енвер Хоџиној биографији пише да се Стаљин „гадно наљутио“ на совјетског амбасадора у Београду, Димитрија Степановича Чувахина, јер је „допустио“ да се Спиро убије (Zlatar 1986: 126). Убрзо након овог догађаја, Чувахин је посетио, 13. децембра 1947, југословенског председника да би разговарали о југословенско-албанским односима. Јосип Броз Тито је убеђивао Чувахина да је југословенска страна испоштовала договор за разлику од Албанаца (Животић 2009: 113). Ипак, совјетско мешање у југословенско-албанске односе постало је интензивније. У писму југословенском председнику од 23. децембра 1947. Стаљин је тражио да се на консултације у Москву пошаље „одговорни друг који добро познаје прилике у Албанији“. За ову посету био је одабран Милован Ђилас.³¹ На почетку састанка, Стаљин је прво започео разговор о Албанији речима: „А вама се убијају у Албанији чланови Централног комитета“, мислећи притом на Нако Спируа. На то је Ђилас одговорио „Да непријатно је, али Нако Спиру се противљењем зближавања Албаније и Југославије изловао у ЦК“. (Ђилас 1983: 126–128). Даље, Стаљин је рекао Миловану Ђиласу да СССР нема ништа против да Југославија „прогута“ Албанију што пре то боље (Дедијер 1969: 47; Kardelj 1980: 105; West 1994: 223). Милован Ђилас је мислио да је тиме проблем био решен, али није желео да уједињење са Албанијом буде као у случају СССР-а и балтичких земаља. Истицао је да би југословенска страна подржала Албанију ако би њена независност била у опасности (Ђилас 1990: 82–83). Након повратка, Милован Ђилас је известио Јосипа Броза Тита да би требало сачувати албанску независност и колебљиве кадрове као што је био Енвер Хоџа (Borozan 2005: 135). Ова посета требало је да разјасни спорна питања у вези са југословенско-албанским односима, али је иза тога била сложенија проблематика даљих југословенско-совјетских односа (Милетић 2017: 361).

Поводом Нако Спируа и даљих југословенско-албанских односа, албанско руководство је одржало Осми пленум ЦК КПА (26.2–8.3.1948.), који је анализирао унутрашњу ситуацију у Партији. Изнете су оптужбе на рачун чланова који су радили „против партијских интереса“, као што су према навођењима Пленума били Анастас Љуља, Садик Премтеј, Имер Дишница, Лири Гега, Сејфула Малишова и Нако Спиро. Нарочито је детаљно анализирана „непријатељска делатност“ Наку Спируа. Пре свега, наглашена је његова антијугословенска оријентација. Његов рад оцењен је као „фракционашки, издајнички и непријатељски“, јер се залагао да се „албанска привреда развија независно и одвојено од привреде Југославије“. Нападан је због „нестварног плана на аутархичној основи“. ЦК је оценио да је „Нако Спиру, свестан свог издајства, извршио самоубиство да не би полагао рачуне пред Партијом“. Пленум је закључио да „привредно јединство између Албаније и Југославије и сви облици сарадње који произилазе из тог

31 Уз Милована Ђиласа ишла је и делегација Југословенске армије, коју су чинили начелник генералштаба Коча Поповић и шеф војне индустрије Милан Тодоровић, као и Светозар Вукмановић Темпо, начелник Политичке управе Армије.

јединства сачињавају главну карику која нам данас практично обезбеђује тај пут (социјализма). Али како ће непријатељи наставити да задају ударац тој линији, задатак партије је да жестоко удари по тим непријатељима и да повећа и учврсти што тешњу сарадњу и што здравије братство са народима Федеративне Југославије“.³²

Саво Златић је после Осмог пленума сматрао да је то „правилна линија“ којом је ЦК КПА кренуо и да би требало помоћи Енверу Хоџи (Коматина 1995: 65–66). М. Коматина сматра да је Енвер Хоџа, у ствари, желео од тада па до септембра 1948, тј. до 11. Пленума, да се ослободи Кочи Дзодзеа, али није могао, јер није имао већину уз себе, па је морао да се прилагођава ситуацији (Коматина 1995: 65–66). Дакле, овај пленум је, како такође објашњава Б. Петрановић, представљао тактичко добијање у времену, скривање суштинских узрока или привремени узмак Енвера Хоџе (Петрановић 1991: 391).

Коначно повлачење црте Енвера Хоџе у добрим односима са Југославијом десило се средином 1948. Неколико дана пре објављивања Резолуције Информбироа, 24. јуна 1948, Енвер Хоџа састао се са Вјећеславом Молотовим у Варшави. Хоџа је као „преломни тренутак“ истакао одлазак албанске делегације у Москву, након чега су Југословени оптуживали Албанију за промену политике, а према његовим наводима „такве оптужбе немају никаквог основа“. Оптужио је Југословене да стварају утисак да су албански руководиоци учинили „низ грешака“, међу којима и да делују независно од КПЈ, признао је и да је КПА „чинила грешке“. У разговору је Молотов навео да је смрћу Нако Спируа „Албанија изгубила доброг радника и пријатеља СССР-а“, на шта је Енвер Хоџа одговорио да је био „жртва интрига Југословена“ (ур. Димић и др. 2010: 363–366; Јовановић 1999: 123).

До отвореног разлаза Југославије и Албаније дошло је након објављивања Резолуције Информбироа у јуну 1948. Албанија се сагласила са овом резолуцијом и раскинула све уговоре са Југославијом сем Уговора о пријатељству, који је Југославија прекинула 12. новембра 1949. (Борозан 1997: 32; Пипа 1990: 137–138; *Dokumenti spoljne politike SFRJ*: 1991, 296–303; ur. Stojković 1999: 207–215). Сви започети пројекти су стали, а југословенски стручњаци су морали да напусте Албанију.³³ Оптужбе против Јосипа Броза Тита и Комунистичке партије Југославије чуле су на конгресима који су организовани након солидарисања са резолуцијом у Албанији. Сва помоћ која је била указана од 1945. до средине 1948. приказивана је као жеља југословенских власти да експлоатишу природна богатства Албаније, да њену индустрију преусмере у корист Југославије, као и да је претворе у своју колонију.³⁴

32 АЈ, 507/9, 1/ 2-111, Осми пленум ЦК КПА, 27. март 1948.

33 АЈ, 836, 1-3-в/44, Ургент Министарству иностраних послова, 1. јул 1948.

34 АЈ, 507/9, 1/1-127-242, 21. јул 1948; АЈ, 507/9, 1/1-197, *Szabad Nep*, 29. јул 1948; АЈ, 507/9, 1/1-197, *Танјуг*, 22. септембар 1948; АЈ, 507/9, 1/2-113, *Башикуми*, 10. новембар 1948.

Требало би напоменути да је југословенска помоћ Албанији била висока. На основу

Дефинитивни разлаз са Југославијом и окретање СССР-у, Енвер Хоџа показао је на 11. Пленуму, одржаном 13–24. септембра 1948. На тај пленум позвани су сви који су били изостављени на 8. Пленуму (између осталих Лири Белишова и Мехмед Шеху). Истакнуто је да је „политичка линија партија оштећена под утицајем југословенског руководства“. Осуђене су „национал-шовинистичке и колонијалистичке интенције југословенских ревизиониста“ према албанској партији. Оптужен је био Кочи Дзодзе, као и Панде Кристо за подршку Југославији.³⁵ На овом пленуму рехабилитован је Наку Спиру и реафирмисана одлучност партије да следи пријатељство и братску сарадњу са Совјетским Савезом.³⁶

Раскид Југославије и Албаније потврђен је на Првом конгресу Партије рада Албаније (КПА је променила име према сугестији СССР-а) који је одржан од 8. до 22. новембра 1948. Енвер Хоџа је тада санкциони-сао политику према Југославији за следећих пет година.³⁷ Због промене

трговинског уговора 1945. Југославија је послала Албанији 2.900 тона пшенице и 5.700 тона кукуруза, а 1946. као помоћ без накнаде 20.000 тона пшенице и кукуруза. У октобру у време поплаве дато је 52.000.000 динара на име помоћи Албанији. (ДАМСП, ПА, 1948, фасцикла 1, досије 22, сигнатура 431167, Албанско-југословенски економски односи). Према извештају Министарства трговине НРА који је објавио Радио Тирана, у току 1946. увезено је 60% робе из ФНРЈ, 30% из СССР и 10% из Чехословачке. Затим, у току 1947. увезено је 95% робе из Југославије, 2% из Совјетског савеза и 3% из Чехословачке (ДАМСП, ПА, 1948, фасцикла 3, досије 5, сигнатура 425748, Посланство ФНРЈ у Тирани, одсек за штампу, Министарству иностраних послова, 29. септембар 1948). На основу плана за 1948. исплаћено је укупно (од 1. јануара до 1. јула) 752.867.684.85 динара. Поред тога за испоручени кукуруз које је отпремљен у Албанију није наплаћен износ од 13.694.042 динара. (АЈ, 50-49-569, Албанија). Према југословенском извештају о југословенско-албанским привредним односима, укупна југословенска давања у току 1947 и 1948. била су преко 2 милијарде динара, а од Албаније су примили око 292 милиона, што је значило да је укупно дуговање Албаније према ФНРЈ било око 1.700.000 динара (АЈ, 507/9, 1/1-127-242, Привредни односи Југославије и Албаније). Вредност економске помоћи коју је Југославија упутила у Албанију у периоду између 1945–1948. Питер Барта процењује на 33 милиона долара (Барта 2001: 238). Помоћ ФНРЈ Албанији, како наводи Марко Перовић, економски саветник у Албанији и члан Координационе комисије, „у најглобалнијом новчаној цифри“ била је преко 6 милијарди динара а противуслуга Албаније Југославији била је око 1.350.000.000 динара. Перовић је такође истакао да „робна размена није била базирана на светским ценама већ на бази цена које су установљене у свакој од ових држава. Такође, Албанија није продавала робу Југославији по утврђеним унутрашњим ценама, већ по вишим ценама“. То је значило да је Албанија имала више користи у робној размени са Југославијом (Перовић 1951: 172–173). Тако је у случају нафтне компаније, Албанија добила 50% профита, док су остали партнери делили у складу са њиховим инвестицијама. Албанија је 1947. добила 88% профита, а Југославија 12% у инвестицијама. У случају железничке компаније, Југославија је уложила сву машинерију и шине, али је албански профит био 65% (Wolf 1967: 339–340).

35 Кочи Дзодзе је јуна 1949. добио 4 смртне казне и још 38 година робије, а Панди Кристо 20 година робије (Rusinow 1977: 42). Енвер Хоџа је Кочи Дзодзеа на Осмом пленуму, фебруара 1948. назвао „сјајним епицентром пролетерског језгра албанског руководства“, а затим га на 11. Пленуму прогласио „епицентром најцрње фракције у руководству КП Албаније и најтежим издајником“ (Pljaku 1984: 62).

36 АЈ, 507/9, 1/ 2-111, Резолуција 11. Пленума КП Албаније.

37 АЈ, 507/9, 1/2 – 119, Први конгрес Албанске партије рада.

у албанском ставу, југословенска влада је 4. јуна 1950. обуставила рад свог посланства у Тирани, а послове са албанском владом обављала је преко своје амбасаде у Будимпешти. Албанија је рад свог посланства у Београду обуставила 22. новембра исте године (Цветковић 2012: 206). Две земље поново су отвориле своје посланства 1954. у Тирани и Београду, али су југословенско-албански односи остали хладни и резервисани (Коматина 1995: 95).

НЕОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

Архив Југославије (АЈ): Фонд 112, Новинска агенција „Танјуг“; Фонд 507/9, Комисија за међународне везе ЦК СКЈ; Фонд 50, Председништво Владе ФНРЈ; Фонд 836, Канцеларија Маршала Југославије.
Дипломатски архив Министарства спољних послова (ДАМСП), Политичка архива (ПА), Албанија.

ОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

Bela knjiga 1961: *Bela knjiga o neprijateljskoj politici Vlade Narodne Republike Albanije prema Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji*. Београд: Државни секретаријат за иностране послове Федеративне Народне Републике Југославије.
Димић и др 2010: Љубодраг Димић и др (ур.). *Јуџословенско-совјејтски односи: 1945–1956: зборник докумената*. Београд: Министарство спољних послова.
Dokumenti spoljne politike SFRJ: 1949–1991. Београд: Jugoslovenski pregled.
Југославија 1975: *Jugoslavija – trideset godina posle oslobođenja i pobjede na fašizim 1945–1975*. Београд: Savezni zavod za statistiku.
Kidrič 1960: Boris Kidrič. *Podaci reparacione komisije potvrđuju nepravdu koja se čini Jugoslaviji u pogledu reparacija*, Sabrana dela, knj.3. Београд: Komunist.
Petranović, Zečević 1988: Branko Petranović i Momčilo Zečević (ur.). *Jugoslavija 1918–1988. Tematska zbirka dokumenata*. Београд: Rad.
Petranović 1995: Branko Petranović (ur.). *Zapisnici sa sednica Politbiroa CK KPJ (11. jun 1945–7. jul 1948)*. Београд: Arhiv Jugoslavije: Službeni list SRJ.
Stojković 1999: Momir Stojković (ur.). *Balkanski ugovorni odnosi: 1876–1996.: dvostrani i višestrani međunarodni ugovori i drugi diplomatski akti o državnim granicama, političkoj i vojnoj saradnji, verskim i etničkim manjinama. T. 3, (1946–1996)*. Београд: Službeni list SRJ: Međunarodna politika.

МЕМОАРСКА ГРАЂА

Đilas 1983: Milovan Đilas. *Vlast*. London: Naša reč.
Đilas 2009: Milovan Đilas. *Vlast i pobuna: memoari*. Zagreb: Europapress: Novi liber.
Đilas 1990: Milovan Đilas. *Razgovori sa Staljinom*. Београд: Književne novine.
Kardelj 1980: Edvard Kardelj. *Borba za priznanje i nezavisnost nove Jugoslavije: 1944–1957 (sećanja)*. Београд: Radnička štampa; Ljubljana: Državna založba Slovenije.

- Мугоша 1975: Душан Мугоша. *На загајку*. Београд: Четврти јул.
- Плјаку 1984: Ранајот Плјаку. *Nasilje nad albanskom revolucijom*. Београд: Narodna knjiga; Приштина: Rilindija: Jedinство.
- Нохха 1979: Enver Hoxha. *Avec Staline: souvenirs*. Тирана: „8. Nëntori“.
- Нодџа 1982: Enver Hodža. *Titoisti*. Тирана: „8. Nëntori“.
- Нохха 2013: Çelo Hoxha. *Fillimet e diktaturës në Shqipëri 1944–1948*. Тиранë: Instituti i Studimit të Krimeve dhe Pasojave të Komunizmit.

ЛИТЕРАТУРА

- Барта 2001: Петер Барта. *Албанци: од средњеј века до данас*. Београд: Клио.
- Борозан 1996: Ђорђе Борозан. „Југославија и Албанија. Прва поратна искуства“. *Balkan posle Drugog svetskog rata* Zbornik radova. Ur. Petar Kačavenda. Београд: Institut za savremenu istoriju, 287–306.
- Борозан 2005: Ђорђе Борозан. „Југословенско-албански односи у првој деценији Хладног рата“, *Velike sile i male države u Hladnom ratu 1945–1955. Slučaj Jugoslavije*. Zbornik radova. Ur. Ljubodrag Dimić. Београд: Филозофски факултет, Катедра за историју Југославије: Архив Србије и Црне Горе: Institut za noviju istoriju Srbije; Лондон: Centar za istraživanja hladnog rata LST, 131–139.
- Борозан 1997: Ђорђе Борозан. „Патерналистичка понашања албанских влада према Албанцима у Југославији током 20. вијека“. *Војно дело*, 2/1997, 28–40.
- Griffith 1963: William E. Griffith. *Albania and the Sino-Soviet Rift*. Cambridge Mass.: The M.I.T. Press.
- Дедијер 1969: Владимир Дедијер. *Изјубљена бијка Ј.В.Стјалмина*. Сарајево: Свјетлост: Ослобођење; Београд: Просвета.
- Dedijer 1949: Vladimir Dedijer. *Jugoslovensko-albanski odnosi: 1939–1948*. Београд: Борба.
- Dervishi 2012: Kastriot Dervishi. *Kryeministrat dhe ministrat e shtetit shqiptar në 100 vjet*. Тиранë: 55.
- Dimitrijević 2007: Bojan Dimitrijević. „Јединице југословенске војске на Косову и Метохији 1945–1999“. *Istorija 20. veka*, 2/2007, 101–118.
- Ђаковић 1984: Спасоје Ђаковић. *Sukobi na Kosovu*. Београд: Народна књига.
- Elsie 2013: Robert Elsie. *A biographical dictionary of Albanian history*. London: I. B. Tauris.
- Џивковић 1996: Никола Џивковић. „Станје у југословенској привреди непосредно по завршетку Другог светског рата“. *Balkan posle Drugog svetskog rata*. Zbornik radova. Ur. Petar Kačavenda. Београд: Institut za savremenu istoriju, 51–55.
- Животић 2011: Александар Животић. *Југославија, Албанија и велике силе 1945–1961*. Београд: Архипелаг: Институт за новију историју Србије.
- Животић 2009: Александар Животић. „Југославија и јачање совјетског утицаја у Албанији 1947–1948“. *Токови историје*, 3/2009, 94–116.
- Zlatar 1986: Pero Zlatar. *Enver Hodža: politička biografija*. Београд: Rad.
- Ilić, Cvetković 1978: Branislav Ilić, Vojislav Ćirković (ur.). *Hronologija revolucionarne delatnosti Josipa Broza Tita*. Београд: Export-press.
- Jovanović 1999: Nadežda Jovanović. „Југословенско-албански односи 1945–1948. у документима руских архива“. *Istorija 20. veka*, 1–2/1999, 115–126.
- Коматина 1995: Милорад Коматина. *Енвер Хоџа и југословенско-албански односи*. Београд: Службени лист.
- Милетић 2017: Александар В. Милетић. *Политичка делатност Милована Ђиласа (1944–1954)*. Докторски рад. Београд: Филозофски факултет.

- Naimark 2019: Norman M. Naimark. *Stalin and the Fate of Europe: The Postwar Struggle for Sovereignty*. Cambridge: London: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Pano 1968: Nicholas C. Pano. *The People's Republic of Albania*. Baltimore: The Johns Hopkins Press.
- Pearson 2006: Owen Pearson. *Albania as Dictatorship and Democracy. From Isolation to the Kosovo War 1946–1998*. London; New York: Centre for Albanian Studies in association with IB Tauris Publishers.
- Перовић 1951: Марко Перовић. *Економски односи Југославије и Албаније: 1947–1948*. Београд: Савез новинара Југославије.
- Petranović 1994: Branko Petranović. *Jugoslavija, velike sile i balkanske zemlje 1945–1948: Iskustvo "narodne demokratije" kao partijske države*. Beograd; Podgorica: Istorijski institut Crne Gore.
- Петрановић 1991: Бранко Петрановић. „Косово у југословенско-албанским односима и пројект балканске федерације“. *Срби и Албанци у 20. веку*. Зборник радова. Ур. Андреј Митровић. Београд: САНУ, 375–399.
- Pipa 1990: Arshi Pipa. *Albanian Stalinism. Ideo-Political Aspects*. New York: Columbia university press.
- Pollo, Puto 1974: Stefanaq Pollo i Arben Puto (ur.). *Histoire de l'Albanie: des origines à nos jours*. Roanne: Editions Horvath.
- Prifti 1978: Peter Prifti. *Socialist Albania since 1944. Domestic and Foreign Developments*. Cambridge Mass. [etc.]: MIT Press.
- Rusinow 1977: Dennison Rusinow. *The Yugoslav Experiment 1948–1974*. London: C. Hurst & Company.
- Sallata 2016: Ilir Sallata, *Nako Spiru: jeta dhe veprimtaria*. Disertacion në kërkim të gradës shkencore “doktor” (Doktorski rad). Republika e Shqipërisë, Universiteti i Tiranës, Fakulteti i historisë dhe i filologjisë departamenti i histories.
- Селинић 2014: Слободан Селинић. „Југославија, СССР и источноевропске земље 1944–1948“. *Ослобођење Београда 1944*. Зборник радова. Ур. Александар Животић. Београд: Институт за новију историју Србије, 393–418.
- Skendi 1958: Stavro Skendi (ur). *Albania*. New York: Frederick A. Praeger.
- Hodos 1987: George H. Hodos. *Show trials: Stalinist purges in eastern Europe 1948–1954*. New York [etc.]: Praeger.
- Храбак 1990: Богумил Храбак. „Међународни положај Албаније 1945–1947. и Југославија“. *Испрживања* 13/1990, 249–312.
- Hrabak 1990: Bogumil Hrabak. „Političkobezbedonosna situacija u Albaniji 1945–1947“. *Istorija 20. veka* 1–2/1990, 77–115.
- Цветковић 2012: Владимир Цветковић. „Дипломатске мисије ФНРЈ у Софији, Букурешту и Тирани 1953–1954: повратак амбасадора, услови рада и инциденти“. *Југословенска дипломатија 1945–1961*. Зборник радова. Ур. Слободан Селинић. Београд: Институт за новију историју Србије, 205–220.
- Cvetković 1996: Slavoljub Cvetković. „Pokušaji stvaranja balkanske federacije 1944–1948“. *Balkan posle Drugog svetskog rata*. Zbornik radova. Ur. Petar Kačavenda. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 46–51.
- West 1994: Richard West. *Tito and the Rise and Fall of Yugoslavia*. London: Sinclair-Stevenson.
- Wolf 1967: Robert Lee Wolf. *The Balkans in our time*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Božica Ž. SLAVKOVIĆ MIRIĆ

THE IMPACT OF KILLING/SUICIDE OF THE ALBANIAN
MINISTER OF ECONOMY NAKO SPIRU ON THE
YUGOSLAV-ALBANIAN RELATIONS 1945–1948

Summary

Albanian Economy Minister Nako Spiru was a member of the government of Enver Hoxha, which was elected after the end of World War II. Yugoslavia and Albania established diplomatic, political and economic relations, and the economic sector was an important part of their co-operation. Nako Spiru participated in all important negotiations and signing of contracts. However, the Yugoslav side considered Nako Spiru to be the Soviet-oriented, which they confirmed after his participation in an Albanian official visit to Moscow in 1947.

Albanian leader Enver Hoxha has sought to strike a balance between Yugoslavia and the Soviet Union in Albanian foreign policy. He, with the Albanian leadership, at a meeting at which Nako Spiru was the main topic, accused Spiru of being “anti-Yugoslav, anti-Soviet, anti-Albanian”. Nako Spiru committed suicide on November 21, 1947, the day after this interview. This event affected the Yugoslav-Albanian relations as well as the relations between Albania and the Soviet Union. Due to the internal situation in the Albanian Party, the Eighth Plenum of the Central Committee of the Communist Party of Albania was convened (26.2.-8.3.1948). Nako Spiru’s “enemy activity” was analyzed there, and his anti-Yugoslav orientation was emphasized above all. The plenum concluded that Albania’s main path was co-operation with Yugoslavia. However, the Yugoslav-Albanian relations were deteriorating. This became especially evident after Albanian acceptance of the Informbiro Resolution in June 1948. Nako Spiru became someone whom the Soviets thought “Albania lost a good worker and friend of the USSR” and Enver Hoxha as a “victim of Yugoslav intrigue”. Enver Hoxha made a definite split with Yugoslavia and turned to the USSR at the 11th Plenum, held from 13 to 24. September 1948. At that plenum, Nako Spiru was rehabilitated and the party’s determination to pursue friendship and fraternal cooperation with the Soviet Union was reaffirmed.

Keywords: Albania, Yugoslavia, Nako Spiru, The Soviet Union, Period after the Second World War.